

МЕТОДИЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ НА ОСНОВІ СТРУКТУРНИХ ПРОПОРЦІЙ

Актуальність. Усе різноманіття досліджень розвитку національної економіки можна угрупувати за наступними цілями – оцінка стану, виявлення негативних явищ та процесів і прогнозування напрямку розвитку. Для досягнення таких цілей в теорії економічного аналізу існує багатий спектр макроекономічних показників, але їх сумісне використання ускладнює узагальнення отриманих результатів. Тому в практиці використовуються різні методичні підходи з обмеженим набором макроекономічних показників, що обираються дослідником в залежності від поставлених завдань та його суб'єктивних уявлень про організацію, функціонування та розвиток національної економіки.

Методичний підхід к дослідженню може бути аспектним, коли обирається якась одна грань проблеми по принципу актуальності. Більш високий рівень дослідження властивий системному підходу, де у комплексі розглядається певний спектр аспектів проблеми. Концептуальний підхід визначає спрямованість, архітектоніку й спадкоємність дослідження. Наприклад, в такій послідовності можна представити підходи до дослідження процесу розвитку – від виробничої функції Коба-Дугласа до неокласичних, неокейнсіанських, монетаристських концепцій тощо. В будь-якому випадку такі концепції базуються на домінанті однієї або декількох складових макроекономічної системи (елементу, сфери, підсистеми). Вони формують певні структурні пропорції, за якими можна судити про її розвиток.

В національній економіці як макроекономічній системі існує певне різноманіття структурних пропорцій, які визначають векторну спрямованість її розвитку. Виникає питання, які з них обрати для дослідження, і за якими показниками їх слід оцінювати? Це обумовлює актуальність наукового обґрунтування відповідного методичного підходу і визначає мету дослідження.

Мета статті – обґрунтувати основні макроекономічні структурні пропорції, що характеризують розвиток національної економіки

Для досягнення поставленої мети необхідно узагальнити структурні елементи, які визначають основні макроекономічні пропорції, за якими можна комплексно оцінити розвиток національної економіки. Для вирішення цього завдання, насамперед,

слід визначитися з поняттям „розвиток”. Нерідко у наукових публікаціях поняття розвитку і зростання використовують як синоніми, але вони відмінні. Стосовно національної економіки в роботі [1] визначено змістовну характеристику цих процесів, де економічне зростання відбувається в результаті кількісно-якісного накопичення ресурсів і впливу НТП і є складовою економічного розвитку, що характеризує розвиток технологічного способу виробництва в рамках певного типу національної економіки. Її переходу у принципово нову якість сприяє соціалізація інституціональної системи власності, що характеризує розвиток національної економіки.

Розвиток будь-якої національної економіки узагальнено визначається двома діалектично поєднаними складовими – соціальним та економічним розвитком. Для визначення основних структурних пропорцій, що характеризують векторну спрямованість соціально-економічного розвитку слід встановити відповідний критерій відбору. Безсумнівно, що поставлена задача є багатокритеріальною, але узагальненим критерієм відбору може служити головна мета розвитку національної економіки – постійне задоволення закономірно зростаючих потреб суспільства та кожного його члена [1]. Така мета досягається в процесі суспільного відтворення.

Для всебічного дослідження процесу суспільного відтворення К. Маркс використовував розподіл суспільного продукту в натуральній формі. Він уперше показав, що все суспільне виробництво ділиться на два великих підрозділи залежно від цільового призначення вироблених продуктів – виробництво засобів виробництва і виробництво предметів особистого споживання [2]. В макроекономічній системі як тенденція діє закон переважного зростання виробництва засобів виробництва. Але в умовах інтенсифікації суспільного виробництва під впливом науково-технічного прогресу (НТП) можливе зближення темпів зростання й навіть переважний розвиток виробництва предметів особистого споживання.

Слід відзначити, що у сучасній системі національних рахунків така структуризація суспільного продукту не знайшла застосування, але виробництво базується на глибокому поділі праці, де виникає проміжне споживання певних видів виробленого

продукту. В системі національних рахунків за його виключенням розраховується валовий внутрішній продукт (ВВП), „як суму валових доданих вартостей (ВДВ) видів економічної діяльності та податків на продукти за виключенням субсидій на продукти” [3, с. 28]. Саме випуск ВВП безпосередньо відповідає головній меті, і який є традиційним критерієм оцінки національних економік. Отже, по частці ВВП і проміжного споживання у структурі випуску продукту та їх динаміці можна судити про економічне зростання. Але така оцінка не дає можливість повною мірою визначити ступінь інтенсифікації цього процесу.

Випуск ВВП обмежується наявними ресурсами. Основними такими ресурсами або факторами виробництва вважаються капітал, труд та НТП. Кількісно їх враховують відомі економіко-математичні моделі економічного зростання, що описують взаємозв'язок між ВВП та факторами виробництва. Серед них особливу значимість має НТП, оскільки якісно змінює капітал і труд, що сприяє розвитку технологічного способу виробництва та істотно збільшує зростання ВВП. Наприклад, у розвинутих капіталістичних країнах майже одна третина приросту ВВП забезпечується за рахунок НТП [4, с. 195]. При цьому забезпечується не тільки переважний розвиток виробництва предметів особистого споживання, але і їх якість. Таким чином структура приросту ВВП за основними факторами виробництва визначає інтенсивність економічного зростання.

ВВП традиційно розподіляється за галузевою структурою, що пов'язано із угрупованням товарів за критерієм однорідності. Загальною закономірністю в світовій економіці є збільшення частки сфери послуг і знижується питомої ваги сільського господарства у структурі ВВП зі збільшенням дохідності країни, яка традиційно оцінюється за рівнем валового національного доходу (ВНД) або ВВП на душу населення. При цьому частка промисловості спочатку зростає, а потім зменшується. Така закономірність обумовлена поступовим насиченням матеріальних потреб людей і відображає закономірний розвиток технологічного способу виробництва [1]. Отже, галузева структура ВВП характеризує економічний розвиток національної економіки.

Галузева структура ВВП формується у сфері виробництва, але вона залежить і від попиту, який формується у сфері споживання, де у порівнянні із попитом на засоби виробництва найбільш значимою структурною складовою є кінцевий споживчий попит на предмети особистого споживання. Саме їх виробництво безпосередньо відповідає головній меті розвитку будь-якої національної економіки. Ці сфери суспільного виробництва ще К. Маркс нерозривно

пов'язував із сферами розподілу та обміну [2], але яка сфера є визначальною для розвитку?

Виходячи з необхідності задоволення постійно зростаючих потреб суспільства і кожної людини можна зробити висновок про пріоритетність сфери споживання. Але вона діалектично пов'язана зі сферою виробництва, що визначав ще К. Маркс: «производство производит ... предмет потребления, способ потребления и побуждение к потреблению» [5, с. 717]; „потребление само есть момент и условие процесса воспроизводства” [6, с. 293]. Отже, у такій діалектичній єдності визначити пріоритетність будь-якої сфери для розвитку національної економіки неможливо. Проте з ієрархічної точки зору це сфери одного рівня, а розподіл і обмін, які їх опосередковують, – наступного рівня.

Між тим сфера обміну за певних умов може істотно впливати на економічну динаміку, що досить переконливо доведено на практиці прихильниками монетаристських концепцій. Саме тут на перше місце виходить ціна продукту, як головного фактору сфери обміну. Навіть тому сучасні теоретики ринкової економіки, продовжуючи традиції буржуазної політекономії, вважають фактори обміну основними в розвитку макроекономічної системи. Традиційно вважається, що ринкові ціни через механізм конкуренції стимулюють упровадження нової техніки і технологій, більш раціональне використання обмежених ресурсів і платоспроможний попит на продукцію. Іншими словами, стимулюють економічне зростання. Однак, у вирішенні проблеми збалансованості виробництва і споживання порівняно зі сферою розподілу вплив сфери обміну вторинний, оскільки вона лише опосередковує виробництво та розподіл з одного боку, а споживання – з іншого. Отже найбільш пріоритетними, з ієрархічної точки зору, для дослідження процесу розвитку національної економіки є макроекономічні пропорції, що виникають у сфері виробництва, розподілу та споживання, що тісно пов'язані між собою.

Відомо, що для економічного зростання необхідне збільшення споживання. Для цього потреба у виробленому продукті має бути забезпечена відповідними доходами суспільства. Зростання доходів викликає збільшення споживання. На думку М. Дж. Кейнса, зі зростанням доходів збільшуються заощадження, які можуть трансформуватися у виробничі інвестиції, але тільки за умови задоволення нагальних потреб більшої частини громадян. У разі його недотримання зникають не тільки мотиви, але і можливість зберігати частину доходу, що, безсумнівно, призводить до дефіциту інвестицій. Тому вчений цілком справедливо серед об'єктивних факторів, що впливають на споживання, визначальним вважав дохід суспільства

[7, с. 97]. Дохід суспільства формується з різних джерел, але які з доходів найбільш значущі для розвитку національної економіки?

В сучасній науці існують два принципово різних підходи до структуризації доходу суспільства – марксистська і маржиналістська концепція. Перша розглядає його як сукупність доходів власників своєї робочої сили і власників капіталу, що використовується у методології національних рахунків при структуризації первинного розподілу ВВП за категоріями доходу. Друга розглядає процес структуризації доходу на ринку ресурсів, де їх власниками виступають домогосподарства. В Україні такий підхід застосовується при структуризації сукупних ресурсів домогосподарств за видами грошових коштів і доходів у натуральному вигляді, а також пільг та субсидій. Проте для аналізу більш значущим є застосування першого підходу, оскільки він виявляє основне економічне протиріччя, яке є головною рушійною силою розвитку національної економіки. Саме право власників як особистої робочої сили, так і капіталу привласнювати певну частину доходів визначає основу капіталістичного господарства, а не розподіл суспільства на працюючі або непрацюючі групи, як вважає М. Туган-Барановський [8, с. 141], адже серед непрацюючих є велика група непрацевдатних – не власників капіталу.

З часової точки зору узагальнено існують наступні категорії власників робочої сили, які стануть найманими працівниками в майбутньому (діти), є найманими працівниками у теперішній час та які втратили працевдатність (пенсіонери). Разом вони складають визначальну для споживчого попиту частину населення. До того чисельно власників капіталу непорівнянне менше, чим найманих працівників, які безпосередньо створюють суспільний продукт. Саме зі зростанням доходів усіх категорій власників робочої сили розвивається внутрішній споживчий ринок і створюються умови для зростання заощаджень суспільства і їх трансформацій у виробничі інвестиції. У результаті зростає виробництво, збільшуються доходи суспільства і процес повторюється. Таке уявлення про циклічну безперервність процесу соціально-економічного розвитку та його взаємозв'язок зі структурними елементами сфер відтворення суспільного продукту властиве більшості неокласичних, неокейнсіанських та інституціональних концепцій (рис. 1). У теперішній час це знайшло відповідне місце у методології формування системи національних рахунків.

У системі національних рахунків структура розподілу ВВП за категоріями доходу містить оплату праці найманих працівників, валовий прибуток й змішаний дохід та податки за виключенням субси-

дій на виробництво та імпорт. З них певна частина доходів привласнюється державою через систему оподаткування і далі перерозподіляється на соціальні, економічні й владні потреби суспільства. Таким чином, розподіл доходів суспільства проходить дві стадії: первинну – розподіл між власниками своєї робочої сили, власниками капіталу та державою; вторинну – державний перерозподіл частини доходів, отриманих у виді відрахувань в бюджет з первинної стадії розподілу.

Основними джерелами формування доходів державного бюджету на вторинній стадії розподілу є податки та інші відрахування з первинних доходів. До основних неподаткових джерел належать доходи від державної (комунальної, муніципальної) власності, які формуються на первинній стадії розподілу. Далі значна частина доходів державного бюджету направляється на соціальні та інші потокові трансферти. Із них формуються доходи непрацевдатної частини населення і заробітна плата працівників владних структур. Ці доходи разом із первинними після оподаткування становлять доходи населення. Доходи населення і частина доходів держави, що залишилася, витрачаються на споживання ВВП. Його структура за категоріями споживання включає споживчі витрати домашніх господарств, споживчі витрати сектору загального державного управління, валове нагромадження основного капіталу та чистий експорт.

Згідно кейнсіанської концепції, зростанню виробництва сприяє не тільки та частина доходів, що витрачається на споживання, але й інша, котра відкладається у вигляді заощаджень і може бути використана як для споживання невиробничих товарів у майбутньому, так і для виробничих інвестицій у сьогоденні та майбутньому. Заощадження і витрати на споживання діалектично пов'язані між собою не тільки в статиці, але й в динаміці. С точки зору сукупного попиту найбільш значущими для економічного зростання є витрати на споживання і заощадження населення.

Вплив чистого експорту на економічне зростання має нестабільний і незначний характер, оскільки існуюча суперечливість економічних інтересів різних країн вирішується шляхом підтримки відносно стабільного балансу між їх експортом та імпортом на світовому ринку. В іншому разі одні країни одержують економічні переваги за рахунок інших. Крім того, через надмірно високу частку експорту не розвивається власне виробництво окремих товарів, які заміщуються імпортними.

У сукупності вищевикладене можна представити у вигляді узагальненої схеми взаємозв'язку структури розподілу доходів суспільства із залежною від неї

структурою споживання ВВП (рис. 2). Структурні пропорції, що виникають між елементами доходів та споживання ВВП, насамперед, визначають відносини власності, оскільки є визначальними у первинному розподілі доходу в суспільстві. Отже за структурою розподілу доходів і споживання ВВП можна оцінювати розвиток національної економіки.

Всі норми і правила у сфері розподілу доходів являють собою певні інститути, а організації, через які вони реалізуються, – відповідні інституції. У результаті інститути й інституції, які відіграють розподільну роль у процесі суспільного відтворення, утворюють інституціональну систему розподілу [9]. В неї із діалектичної точки зору необхідно виділяти базисну і надбудовну підсистеми. Базисну підсистему розподілу утворюють інститути й інституції власності. Відносно неї надбудовною виступає інституціональна система державного управління, основу якої становлять інститути й інституції вторинного перерозподілу доходів

як певні відносини власності, але вже не з приводу присвоєння засобів виробництва [1, 9].

Структуру інституціональної системи власності узагальнено визначають приватна і суспільна власність. Саме від них, згідно системі національних рахунків, залежить величина оплат праці найманих працівників, валовий прибуток і змішаний дохід власників капіталу (фізичних осіб і держави) та податки за виключенням субсидій на виробництво та імпорт, що відраховуються в державний бюджет. Щодо інституціональної системи державного управління, то вона дозволяє державі привласнювати і перерозподіляти частину національного доходу як на первинній, так і на вторинній стадії розподілу. У розвинених країнах, на які припадає близько 2/3 світового ВВП, у середньому це складає до 50% національного доходу, але інституціональні системи державного управління і власності діалектично пов'язані. Від них залежить структуризація доходів

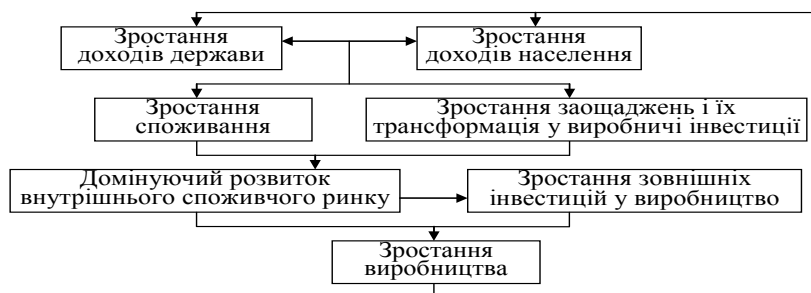

Рис. 1. Взаємозв'язок процесу соціально-економічного розвитку зі структурними елементами сфер суспільного відтворення [1]

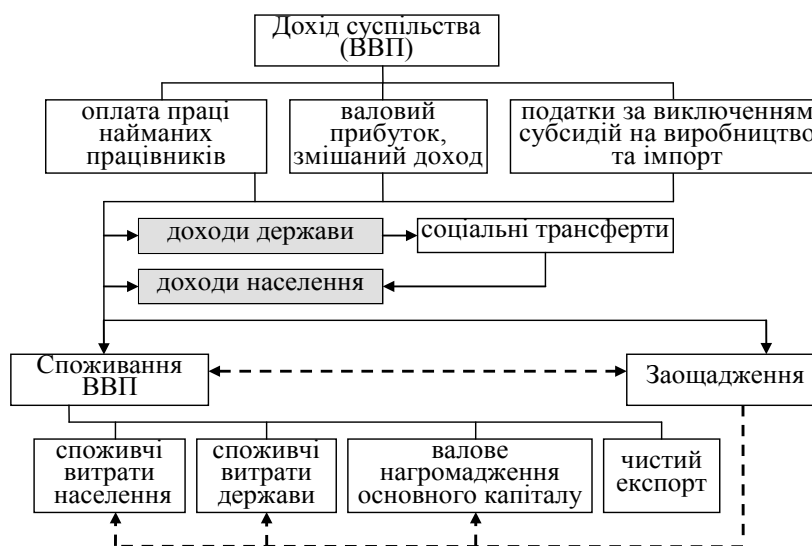

Рис. 2. Узагальнена схема розподілу доходу суспільства та споживання ВВП

як на первинній стадії розподілу, так і остаточне формування доходів домогосподарств, які у сукупності, згідно маржиналістської концепції, визначаються їх ресурсами. Отже, по структурі форм власності, первинному розподілу доходів суспільства та структурі сукупних ресурсів домогосподарств можна оцінювати ступінь розвитку інституціональної системи розподілу.

Вищевикладене дозволяє узагальнити основні структурні елементи сфери виробництва, споживання і розподілу, які визначають розвиток національної економіки (рис. 3).

Висновок. При дослідженні розвитку національної економіки на основі структурних пропорцій слід оцінювати:

- проміжне споживання і валову додану вартість у загальному випуску товарів, робіт та послуг;
- частку НТП, основного капіталу і праці у структурі приросту ВВП;

- частку сільського господарства, промисловості та сфери послуг у галузевій структурі виробництва ВВП;
- суспільну і приватну власність у структурі основного капіталу;
- кінцеві споживчі витрати, валове нагромадження капіталу і чистий експорт у структурі споживання ВВП;
- оплату праці найманих працівників, валовий прибуток й змішаний дохід та податки за виключенням субсидій на виробництво й імпорт у структурі первинного розподілу ВВП за категоріями доходу;
- сукупні ресурси домогосподарств за видами грошових надходжень і доходів у натуральному вигляді, а також пільг та субсидій;
- витрати населення і держави на споживання і заощадження.

Для кількісного аналізу їх взаємозв'язку із розвитком національної економіки слід розробити відповідну методику дослідження.

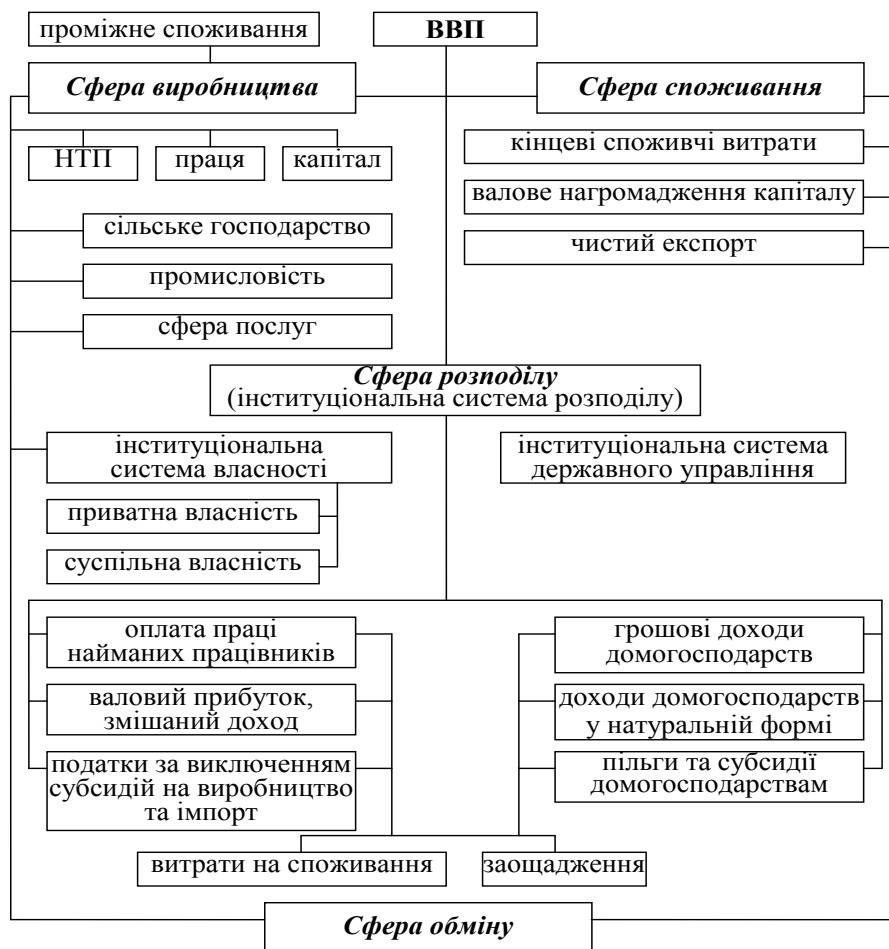

Рис. 3. Основні структурні елементи сфери виробництва, споживання і розподілу, які визначають розвиток національної економіки

Література

1. **Беленцов В. М.** Методологія формування оптимальної структури власності як основи економічного розвитку України: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03 / В. М. Беленцов; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2009. – 434 с. 2. **Маркс К.** Капитал. Критика политической экономии. – Т.2, кн. 2: Процесс обращения капитала // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1961. – Т.24. – С. 3 – 648. 3. **Статистичний** щорічник України за 2011 рік / Державна служба статистики України; за ред. О. Г. Осауленка. – К.: Август Трейд, 2012. – 559 с. 4. **Економічна** енциклопедія: У трьох томах / Редкол.: С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2000. – Т.1. – 864 с. 5. **Маркс К.** Из рукописного наследия // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1964. – Т. 12. – С. 709 – 738. 6. **Маркс К.** Теория прибавочной стоимости (IV том „Капитала”) [Пролетарские противники политико-экономов, исходившие из рикардовской теории] // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. – 2-е изд. – М.: Политиздат, 1964. – Т. 26, ч.3. – С. 245 – 336. 7. **Кейнс Дж. М.** Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс: пер. с англ. – М.: Гелиос АРВ, 2002. – 352 с. 8. **Туган-Барановський М. І.** Політична економія: Курс популярний. / М. І. Туган-Барановський. – К.: Наук. думка, 1994. – 262 с. 9. **Ляшенко В. И.** Регулирование развития экономических систем: теория, режимы, институты / В. И. Ляшенко. – Донецк: ДонНТУ, 2006. – 668 с.

Беленцов В. М. Методичний підхід до дослідження розвитку національної економіки на основі структурних пропорцій

Обґрунтовано, що для дослідження розвитку національної економіки слід використати макроекономічні пропорції, які виникають у структурі: розподілу суспільного продукту за проміжним споживанням і валовою доданою вартістю; приросту ВВП за основними факторами виробництва; галузе-

вого розподілу ВВП; розподілу ВВП за категоріями доходу та кінцевого споживання; сукупних ресурсів домогосподарств; доходів суспільства та населення, які витрачаються на споживання і заощадження.

Ключові слова: національна економіка, структура, пропорція, додана вартість, продукт.

Беленцов В. Н. Методический подход к исследованию развития национальной экономики на основе структурных пропорций

Обосновано, что для исследования развития национальной экономики следует использовать макроэкономические пропорции, которые возникают в структуре: распределения общественного продукта на промежуточное потребление и создание валовой добавленной стоимостью; прироста ВВП по основным факторам производства; отраслевого распределения ВВП; распределения ВВП по категориям дохода и конечного потребления; совокупных ресурсов домохозяйств; доходов общества и населения, которые тратятся на потребление и сбережение.

Ключевые слова: национальная экономика, структура, пропорция, добавленная стоимость, продукт.

Belentsov V. N. Methodical Approach to Investigation of the Development of the National Economy on Base to Structured Proportions

Substantiated that for investigation of the development of the national economy should to use the macroeconomic proportions, which appear in structure: distribution of the public product on intermediate consumption and creation gross value added; the growth of GDP on the main factor production; branch distribution of GDP; distribution of GDP on category of the income and final consumption; the total resource of the household; the income of society and population, which are spent on consumption and saving.

Key words: national economy, structure, proportion, value added, product.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2014

Прийнято до друку 25.06.2014